

## ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ LOOK TO THE PAST ЎТМИШГА НАЗАР

### МОДДИЙ ВА НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕРОСНИНГ ВА УНИНГ МАЪНАВИЯТНИ РИВОЖЛАНИШИДАГИ АҲАМИЯТИ

**Ражабова Зухра Саъдуллаевна,**  
Ўзбекистон Миллий Университет тадқиқотчиси

**For citation:** Rajabova Zuhra. Value of material and non-material cultural heritage and their development of culture. Journal look to the past. 2019, vol. 1, issue 8, pp. 81-86.

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2019-9-7>

*Келиб тушган сана 5 июль, 2019*  
*Эълон қилинган сана 10 сентябрь, 2019*

#### **АННОТАЦИЯ**

Ушбу мақолада муаллиф Хоразм вилоятидаги моддий ва номоддий маданий мероснинг ва унинг маънавиятни ривожланишидаги аҳамияти масалаларини баён қилади. Бугунга қадар эришилган муваффақиятлар, мавжуд имкониятлар ва истиқболдаги вазифалар ҳақида сўз юритади. Шунингдек, муаллиф томонидан бир қатор амалий таклифлар ҳам илгари сурилган.

**Калит сўзлар:** Моддий - маданий ёдгорликлар, номоддий маданий мерос, меъморий обидалар, туризм, монументал санъат асарлари, туристик маршрутлар, Хива, Буюк Ипак Йўли, Ҳазорасп, Қалъажик.

### ЗНАЧЕНИЕ МАТЕРИАЛЬНОГО И НЕМАТЕРИАЛЬНОГО КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ И ИХ РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРЫ

**Раджабова Зухра Саъдуллаевна,**  
Научный сотрудник Национального университета Узбекистана

## **АННОТАЦИЯ**

В данной статье автор рассматривает материальное и нематериальное культурное наследие Хорезмской области и его роль в развитии духовности. В нем говорится об успехах, имеющихся возможностях и перспективах на будущее. Автор также сделал ряд практических предложений.

**Ключевые слова:** Материальные и культурные памятники, нематериальное культурное наследие, памятники архитектуры, туризм, произведения монументального искусства, туристические маршруты, Хива, Великий шелковый путь, Хазорасп, Каляжик.

---

## **VALUE OF MATERIAL AND NON-MATERIAL CULTURAL HERITAGE AND THEIR DEVELOPMENT OF CULTURE**

**Rajabova Zuhra,**

Researcher, National University of Uzbekistan

## **ANNOTATION**

In this article, the author considers the tangible and intangible cultural heritage of the Khorezm region and its role in the development of spirituality. It talks about successes, opportunities and prospects for the future. The author also made a number of practical suggestions.

**Key words:** Material and cultural monuments, intangible cultural heritage, architectural monuments, tourism, works of monumental art, tourist routes, Khiva, the Great Silk Road, Khazorasp, Kalyazhik.

---

Амударёнинг қуйи оқимида, Жанубий Оролбўйи ҳудудларида жойлашган Хоразм воҳаси — Марказий Осиё цивилизациясининг қадимий ўчоқларидан биридир. Ўзига хос хусусиятлардан иборат Хоразм цивилизациясининг моддий маданияти, шаҳарсозлик, меъморчилик, тасвирий санъат ва қадимий ёзув намуналари ниҳоятда муҳим кўп сонли ёдгорликларда ўз аксини топган. Қолаверса, минтақа ўзбек халқининг қадимий тарихи, бетакрор маданияти, тарихий обидалари ва маданий мерос ёдгорликлари билан машҳур бўлган “археологик — этнографик қўриқхона” ҳамдир. Шу боисдан ҳам ҳозирда Хоразм воҳаси тарихий ва маданий ёдгорликларини халқ маънавиятининг феномени тарзида ҳамдауларнинг маънавиятни ривожлантиришдаги аҳамиятини тадқиқ қилиш долзарб аҳамият касб этмоқда.

Ўзбекистон мустақилликка эришгач, аждодларимиздан қолган маданий тарихий меросга эътибор кучайиб, улар ўзининг ҳақиқий қадр-қимматини топди, тарихий - маданий ёдгорликлар давлат назорати остига олинди ҳамда уларни таъмирлаш ва асл қиёфасини тиклаш давлатимиз сиёсатининг устувор йўналишларидан бирига айланди. Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг соҳага доир қонунлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ҳаётга татбиқ этилди, қатор халқаро конвенциялар мамлакатимиз томонидан ратификация қилинди.

Тарихий — маданий меросни асраб — авайлаш, уларни муҳофаза қилиш ва фойдаланиш соҳасини ривожлантириш, бундай объектларни қайта тиклаш ва уларнинг имкон қадар асл ҳолида сақланишини таъминлаш борасидаги кенг қўламли саъй-ҳаракатлар ўз натижасини бермоқда.

Бугунги кунда Ўзбекистонда 4 минг 308 археологик, 2 минг 79 меъморчилик ёдгорликлари, 694 санъат асари, 395 диққатга сазовор жойлар, жами 7 минг 476 моддий-маданий мерос объекти давлат ҳимоясига олинган.

1991 йил Хивадаги “Ичан-қалъа”, 1993 йил “Бухоро тарихий маркази”, 2000 йил “Шаҳрисабз тарихий маркази”, 2001 йил “Самарқанд маданиятлар чорраҳаси” номи билан ЮНЕСКОнинг Умумжаҳон мероси рўйхатига киритилган. Кейинги йигирма йиллар давомида 1 минг 4 та тарихий объектда кенг қўламли таъмирлаш-тиклаш ва ободонлаштириш ишлари бажарилди. Хитой, Япония, Франция, Польша ва бошқа давлат вакиллари билан ҳар йили 15 дан ортиқ халқаро археология мероси объектларида тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш, ундан фойдаланиш борасида амалга оширилган ишлар нафақат тарихни ўрганиш, тарғиб қилиш, балки ўсиб келаётган ёш авлодни бебаҳо тарихий меросни кўз қорачиғидек асраб-авайлаш, уларда миллий ўзликни англаш туйғусини янада кучайтириш, жамиятда юксак маънавиятни тегаран қарор топтиришга хизмат қилади.

Тарихий тараққиёт давомида турли хил босқинлар, табиий офатлар натижасида вайрон этилган қадимий ёдгорликлар археологик тадқиқотлар натижасида ўрганилиб келинмоқда. Республикада ўтмишнинг суронли даврларига бардош бериб келаётган меъморий обидалар, археологик ёдгорликлар жуда кўп уларни асраб-авайлаш ҳамда келажак авлодга етказиш муҳим аҳамиятга эга. Шу нуқтаи назардан республикада уларни асраб авайлашга доир қатор чора-тадбирлар амалга ошириб келинмоқда.

Бу борадаги дастлабки қадам Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида ҳамда бошқа қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилганлиги мавзунинг нақадар долзарб эканлигидан далолатдир. Жумладан, унинг 49 — моддасида: “Фуқаролар Ўзбекистон халқининг тарихий, маънавий ва маданий меросини авайлаб асрашга мажбурдирлар. Маданият ёдгорликлари давлат муҳофазасидадир”, дея таъкидланган [1].

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев: “Хоразм воҳаси бетакрор табиати, ЮНЕСКО рўйхатига киритилган ноёб маданий ва тарихий обидалари, инфратузилма тармоқлари билан Ўзбекистоннинг юксак сайёҳлик салоҳиятига эга бўлган ҳудудларидан ҳисобланади. Вилоятда туризм соҳасини янада ривожлантириш ишлари изчил давом эттирилади. 22 та маданий-тарихий мерос объектида таъмирлаш ва тиклаш ишлари бажарилади”[2,258], деб кўрсатиб ўтган.

Бинобарин, бу маданий меросдан келгуси авлодни баҳрамад қилиш, ажодлари ким эканлигини англашиш ва бу халқнинг маънавий илди-зи қанчалар чуқур асосга эга эканлигини ёш авлодга англашган ҳолда уларнинг тарбиясига сингдириб бориш бугунги глобаллашув даврида янада муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистон ҳудудидаги қадимий маданият марказларидан бири ҳисобланган Хоразм воҳасининг ёдгорликларга бой эканлиги олиб борилган тадқиқотлар натижасида кўп бора ўз исботини топган. Ўзбек давлатчилиги тарихига муносиб ҳисса қўшган бу ўлкада қадим-қадимдан ҳунармандчилик, деҳқончилик, меъморчилик, илм-фан ва санъат юқори даражада ривожланган. Хоразм воҳасининг узвий қисми бўлган Хоразм вилоятидаги қўҳна Хазорасп, Хива, каби шаҳарларида сақланиб қолган қалъа деворлари уларнинг қадимийлигидан дарак беради. Бундан ташқари, Хива шаҳрида жойлашган Ичанқалъада саройлар, масжид, мадрасалар, карвонсаройлар, мақбара, миноралар ўзига хос тарихга эга бўлиб, улар XIV-XIX асрларда қурилган. 1967 йилда музей қўриқхона номини олган Хива шаҳари 1990 йилда бутунжаҳон мероси объекти рўйхатига киритилгани маънавиятнинг юксак тараққий этганлигининг асосидир. Умумий ҳолатда бугунги кунда вилоятда давлат рўйхатидан ўтган 255 маданий мерос объекти мавжуд. Шундан 18 таси археология, 133 таси архитектура, 66 ҳайкалтарошлик ёдгорликлари ва 32 муқаддас қадамжолардир.[3]

Республикада жойлашган ёдгорликларни ўрганиш мақсадида дунёнинг турли бурчакларидан сайёҳлар ташриф буюради ва бу ернинг ажодлари яратган меросидан баҳраманд бўлади. Аммо, ўзбек халқи ва ёшлар дунё цивилизациясига ҳисса қўшган шаҳарларга камдан-

кам бориши, аждодлари яратган меросидан етарлича хабардор эмасликлари бугунги кунда яққол кўзга ташланмоқда. Республика президенти Ш.Мирзиёев ташаббускорлигида амалга оширилаётган ислоҳот аҳолини тарихий жойларга саёҳат қилишларига кенг имкониятларни яратмоқда. Бугунги кунда аждодлар меросини ўрганиш борсида юзага келаётган муаммоларнинг бартараф қилиниши моддий ва номоддий маданий мероснинг маънавиятни ривожланишидаги аҳамияти қанчалик юқори эканлигини кўрсатади.

Республиканинг Биринчи Президенти Ислон Каримов аждодлар меросига эътибор қаратиб шундай деган эди: - “Биз маънавий қадриятларни тиклашни миллий ўзликни англашнинг ўсишидан, халқнинг маънавий сарчашмаларига, унинг илдизларига қайтишдан иборат узвий, табиий жараён деб ҳисоблаймиз”[4,258]. Дарҳақиқат, ёшларни юксак миллий ғурур руҳида баркамол авлод бўлиб етишишларида, мамлакат келажаги пойдеворини қуришда, аждодлар маънавиятини уларнинг онгига сингдириб бориш, келажакда хавф соладиган турли ҳил ғоялар таъсиридан сақланишда маънавий қурол бўлиб ҳизмат қилади. Шунинг учун ҳам бу мавзунини ўрганиш ва тадқиқ қилиш муҳим ҳисобланади.

Мазкур тадқиқот Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2010 йил 7 октябрдаги 222-сонли “2010–2020 йилларда номоддий маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш, асраш, тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш Давлат дастурини тасдиқлаш тўғрисида”[5]ги, 2014 йил 21 июлдаги 200-сонли “Моддий маданий ва археология мероси объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланишни янада такомиллаштириш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” [6,137]ги, 2018 йил 15 февралдаги 120-сонли “Муқаддас қадамжолар, зиёратгоҳлар, масжидлар ва қабристонларни ободонлаштириш ишларини самарали ташкил этиш тўғрисида” қарори ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 4 майдаги “2017–2021 йилларда Хоразм вилояти ва Хива шаҳрининг туризм салоҳиятини комплекс ривожлантириш тўғрисида”[7]ги, 2018 йил 16 январдаги Ф-5181-сонли “Моддий маданий ва археология мероси объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланишни такомиллаштириш тўғрисида”ги фармойиши[8] ва шу соҳага тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда муайян даражада хизмат қилади.

Шу билан бирга, ушбу диссертация Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стра-



тегияси тўғрисида”ги Фармонида белгиланган илмий-тадқиқот ва инновацион фаолиятни ривожлантиришга ҳамда илм – фан соҳаларини комплекс ривожлантиришга қаратилган тегишли вазифаларни маълум даражада бажаришга хизмат қилади.

### **Фойдаланилган адабиётлар рўйхати**

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2018.

2. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга қурамиз. –Тошкент: Ўзбекистон, 2017. - Б. 258.

3. Хоразм вилояти маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш давлат инспекцияси маданий мерос объектлари рўйхати. – Урганч, 2018.

4. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга қурамиз. –Тошкент: Ўзбекистон, 2017. - Б. 258.

5. Хоразм вилояти маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш давлат инспекцияси маданий мерос объектлари рўйхати. – Урганч, 2018.

6. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари .-Тошкент: Ўзбекистон, 1997.- Б.137.

7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2010 йил 7 октябрдаги 222–сонли “2010–2020 йилларда номоддий маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш, асраш, тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш Давлат дастурини тасдиқлаш тўғрисида”ги қарори. / [www.lex.uz](http://www.lex.uz)

8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2014 йил 21 июлдаги “Моддий маданий ва археология мероси объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланишни янада такомиллаштириш юзасидан қўшимча чора–тадбирлар тўғрисида”ги 200–сонли фармойиши. / [www.lex.uz](http://www.lex.uz)